

15.3.91

In een uitzending van 'Aha' (Radio Noord, zondagmorgen na het nieuws van elf uur) is het onderwerp uitdrukkingen met Groninger plaatsnamen ter sprake gebracht. Luisteraars konden reageren door het aandragen (per brief of via antwoordapparaat 050 - 120115) van voorbeelden uit eigen omgeving of van elders. De respons was groot en vormde voor Aha-samensteller en -presentator Siemon Reker aanleiding om er op deze plaats een beschouwing aan te wijden.

Kent u nog een PNU?

■ Neem een uitdrukking als *Wotter is aal bie Roeskerbrug*: wat is daar nu voor bijzonders aan? Op het eerste gezicht inderdaad even weinig als bij heel wat soortgenoten van deze zegswijze. De betekenis is dat het water dat opgezet is voor thee of koffie bijna kookt. Punt uit? Nee, het verhaal dat die PNU's vertellen begint dan pas. PNU gebruik ik maar als een praktische afkorting voor plaatsnaamuitdrukking. Het is zo'n lange omschrijving, iedere keer te moeten zeggen dat het gaat om een zin waarin een plaatsnaam gebruikt wordt met een bijzondere eigen betekenis.

Die betekenis is niet rechtstreeks af te leiden uit de uitdrukking zelf. De mededeling dat het water reeds bij Ruischerbrug is, is pas een zinvolle, begrijpbare uitdrukking voor wie let op de naam Ruischerbrug. Daar zit in het Nederlands eigenlijk net zo duidelijk als in het Gronings het woord *ruisen, roeskern* in. Gaat het water dat op het vuur staat ruisen, dan is het bijna aan de kook.

Deze PNU is een aardig voorbeeld uit een groep die heel wat vertegenwoordigers blijkt te hebben. Ter Laan heeft in zijn reusachtige woordenboek diverse soortgenoten opgenomen, maar tegelijk heeft de grote verzamelaar de vriendelijkheid gehad er heel wat van te laten liggen: een paar oproepen voor 'Aha' en we hebben tientallen onbekende aanvullingen. Die zijn stuk voor stuk leuk, maar dan vooral in de omgeving van genoemde plaats. Daar leven ze zelf ook het sterkst.

Het bewijs van die stelling is te leveren door Ter Laans Nieuw Groninger Woordenboek te pakken en via steekproeven na te gaan of uit de omgeving van zijn geboorteplaats Slochteren misschien meer zijn opgenomen dan van elders. Dat is het geval en zo kennen we ook de volgende PNU *Hai geeft om gain Helm of Schewol* (vertaald: hij geeft om geen Hellum of Schildwolde, met als betekenis: hij is nergens bang voor). Ook weer een aardigheidje voor mensen uit de streek? Om te beginnen wel, maar verder voor iedereen bedoeld evenals de meerderheid van die uitdrukkingen, want de meeste lijken gebaseerd op taalspelletjes. Bij Ruischerburg was dat zichtbaarder dan bij dit tweede voorbeeld.

Ik denk dat hier een loopje genomen wordt met *Helm* (Hellum) en *helm* (helm) met identieke uitspraak. Een helm wordt gedragen door iemand met gezag, als we de gemotoriseerden van nu even wegdenken uit de maatschappij van zoveel jaar geleden. Een ander statussymbool van toen was *glinne knopen*: schitterende knopen in de oorspronkelijke betekenis, maar daarna de aanduiding voor de veldwachters. Welnu, bij een helm kan dat net zo gegaan zijn en dan is het maar een klein stapje van die zó aangeduide autoriteit naar de plaatsnaam Helm/Hellum. In de PNU is daar dan het nabijgelegen Schildwolde aan toegevoegd, misschien wel om op die manier aan te geven dat Helm een hoofdletter bezat en dus een plaatsnaam en niet een ding was.

PNU's zijn in veel gevallen gebaseerd op zo'n taalgrapje, maar het is er een van het soort waar je direct aan voorbij ziet. Wie in Groningen denkt bij de uitdrukking *Nijkerk ien en t Foan weer uut* (grote steken maken bij het naaien) aan de letterlijke verwijzing? Het Gronings wordt gekenmerkt door aai-klanken die het Nederlands zo weinig bezit en daarom zullen misschien eerder Drenten denken aan *neien* voor naaien. Toch kan en kon dat ook in een stukje in Groningen gezegd worden, en inderdaad juist in dat deel van het Westerkwartier waar Nijkerk en 't Faan liggen.

Zeker, sommige PNU's verwijzen naar de werkelijkheid en zijn niet gebaseerd op een taalgrapje. In datzelfde Westerkwartier kan van geld gezegd worden dat het voor Zuidhorn bestemd is, voor de belasting die daar (destijds?) zetelde. In Oost-Groningen kon gezegd worden dat iemand *börger van Winschoot* was, als hij in de (nu gesloten) gevangenis vertoefde. En in heel Groningen kun je (waarschijnlijk net als in een groot deel van Drenthe) naar Zuidlaren verwenst worden, zonder twijfel in verband met Dennenoord aldaar. Maar eerlijk gezegd, - die toespelingen zijn wél zo leuk en misschien wel het meest omdat ze net even wat meer activiteit van de toehoorder verlangen dan wanneer hij normaal gesproken een zin voor de eerste keer hoort.